

Г Л А С

CDXXVIII

ОДЕЉЕЊЕ ИСТОРИЈСКИХ НАУКА

КЊИГА 18

ACADEMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS

GLAS

CDXXVIII

CLASSE DES SCIENCES HISTRIQUES

N° 18

Reçu à la VI séance de la Classe des sciences historiques le 28 juin 2017

Rédacteur

MIHAILO VOJVODIĆ
Membre de l'Académie

BEOGRAD
2018

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

Г Л А С

CDXXVIII

ОДЕЉЕЊЕ ИСТОРИЈСКИХ НАУКА

КЊИГА 18

Примљено на VI скупу Одељења историјских наука од 28. јуна 2017. године

У р е д н и к
академик
МИХАИЛО ВОЈВОДИЋ

БЕОГРАД
2018

Издаје
Српска академија наука и уметности
Београд, Кнез Михаилова 35

Технички уредник
Мира Зебић

Лектор
Младенка Савичић

Коректори
Невена Ђурђевић
Снежана Крсичић-Букарица

Тираж
300 примерака

Штампа
ПЛАНЕТА ПРИНТ, Београд

C A Д P Ж A J

Михаило Војводић, <i>Милораг Екмечић (1928–2015)</i>	1
Василије Ђ. Крестић, <i>Бечкеречки програм</i>	9
Vasilije Dj. Krestić, <i>Bečkerek Programme</i>	18
Десанка Ковачевић-Којић, <i>Двојно књиговодство у Дубровнику и Бенко Котруљевић (нови погледи)</i>	19
Desanka Kovačević-Kojić, <i>Double Entry Bookkeeping in Dubrovnik and Benko Kotruljević (New Aspects)</i>	34
Михаило Војводић, <i>Србија и балкански ратнови</i>	37
Mihailo Vojvodić, <i>Serbia and the Balkan Wars</i>	48
Гојко Суботић, <i>Ко су биле монахиње Јефимија и Евпраксија из најпачице на влашцијаници манастира Пућине?</i>	51
Gojko Subotić, <i>Who Were Nuns Jefimija and Evpraksija From the Inscription on the Epitaphion of Putna Monastery?</i>	61
Љубодраг Димић, <i>Повратак у Европу. Југославија и питање европске безбедности на преласку из 60-их у 70-е године XX века</i>	63
Ljubodrag Dimić, <i>Return to Europe. Yugoslavia and the Question of European Security at the Turn of the Decade – from the 1960s to the 1970s</i>	95
Славенко Терзић, <i>Скадарски вилајет у другој половини XIX века. Опис руског конзулата у Скадру 1876. године</i>	97
Slavenko Terzić, <i>Vilayet of Skadar in the Second Half of the 19th Century. Description of the Russian Consulate in Skadar in 1876</i>	110

Рајко Кузмановић, <i>Улога науке и академија у развоју друштва</i>	111
Rajko Kuzmanović, <i>The Role of Science and Academies in the Development of the Society</i>	121
Christer Jorgensen, <i>Igniting the East. The Causes and Consequences of the 1875 Peasant Revolt in Bosnia-Herzegovina</i>	123
Кристер Јоргенсен, „Запалили и стоок“. Узроци и последице Босанско-херцеговачког устанка 1875. године	148
Душан Т. Батаковић, <i>Нови ревизионизам и стари стереотипи? Историографија о Србима и Србији након 1991. године</i>	149
Dušan T. Bataković, <i>New Revisionism and Old Stereotypes? On post-1991 Historiography on Serbs and Serbia</i>	170
Срђан Рудић, <i>Брачне везе босанске власиеле</i>	173
Srđan Rudić, <i>Marital Links of Bosnian Nobility</i>	188
Душан Берић, <i>Средњовековни почеци мађаризације</i>	189
Dušan Berić, <i>The Medieval Beginnings of Magyarization</i>	207
Марица Маловић Ђукић, <i>Которска патрицијска породица Бисте у средњем веку (14. и 15. век)</i>	209
Marica Malović Đukić, <i>Kotor Patrician Family of Biste in the Middle Ages (14th and 15th Centuries)</i>	222
Никола Б. Поповић, <i>Негоумице о Начертанију</i>	225
Nikola B. Popović, <i>Dilemmas About Načertanije</i>	251
Слободан Шоја, <i>La saga napoléonienne en Bosnie dans l'histoire et la littérature</i>	253
Слободан Шоја, <i>Наполеонска сага у Босни у историји и књижевности</i>	264
Маја Лаковић, <i>Руско посланство у Константинопољу и грчко-бугарски црквени спор (1856–1861)</i>	267
Maja Laković, <i>Russian Embassy in Constantinople and Greek-Bulgarian Ecclesiastical Dispute (1856–1861)</i>	280
Бранко Бешлин, <i>Борба либерала за превласи у Друштву српске словесности и Матици српској (1864–1866)</i>	281
Branko Bešlin, <i>Struggle of Liberals for the Supremacy at the Society of Serbian Letters and Matica srpska (1864–1866)</i>	298

Борђе Микић, <i>Италијанизација у Трсту и околини у другој половини XIX века</i>	301
Đorđe Mikić, <i>Italianisation in Trieste and the Environs in the Second Half of the 19th Century</i>	327
Неделько В. Радосављевић, <i>Српска православна црквеношколска оштина у Мостару</i>	329
Nedeljko V. Radosavljević, <i>Serbian Orthodox Church-Educational Municipality in Mostar</i>	349
Константин В. Никифоров, <i>Короткий балканский век перед Великой войной</i>	351
Константин В. Никифоров, <i>Крајњи балкански век уочи Великог рата</i>	361
Милош Ковић, <i>Босна и Херцеговина и Сарајевски атентат у британској штампи (29. јун – 2. јул 1914)</i>	363
Miloš Ković, <i>Bosnia and Herzegovina and the Sarajevo Assassination in the British Press (29 June – 2 July 1914)</i>	372
Александар Растовић, <i>Сетон Војсон о српској политичкој елити</i>	375
Aleksandar Rastović, <i>Seton-Watson About the Serbian Political Elite</i>	395
Петар В. Крестић, <i>Александар Арнаутовић, Из предгробних мемоара (Рат/Војска/Кабинет министара/Бугарски рат/Албанија/Посланство у Паризу)</i>	397
Petar V. Krestić, <i>Aleksandar Arnautović, From Pre-Grave Memoirs (War/Army/Minister's Cabinet/Bulgarian war/Albania/Embassy in Paris)</i>	413
Душан Топаловић, <i>Развој шведско-српских трговинских веза и конзуларних односа до 1914. године</i>	415
Dušan Topalović, <i>Review of Development of the Swedish-Serbian Trade and Consular Relations Until 1914</i>	441
Боривоје Милошевић, <i>Владимир Ђоровић на Велеиздајничком процесу у Бањој Луци 1915–1916. године</i>	443
Borivoje Milošević, <i>Vladimir Ćorović at the High-treason Process in Banja Luka in 1915–1916</i>	460
Биљана Вучетић, <i>Стенли Харџ Озборн, амерички лекар у Србији 1915. године</i>	461
Biljana Vučetić, <i>Stanley Hart Osborn, An American Doctor in Serbia in 1915</i>	475

Jean-Paul Bled, <i>Le mythe de François-Joseph</i>	477
Жан-Пол Блед, <i>Франц Јозеф и његов мит</i>	484
Јована Шалјић, <i>Осман Ђикић и његов џајрећ</i>	485
Jovana Šaljić, <i>Osman Đikić and his Struggle</i>	500
Горан Латиновић, <i>Југословенско-италијански економски односи (1934–1936)</i>	501
Goran Latinović, <i>Yugoslav-Italian Economic Relations (1934–1936)</i>	510
Мира Радојевић, <i>Демократијска странка и Споразум Цвејковић–Мачек</i>	513
Mira Radojević, <i>Democratic Party and the Cvetković–Maček Agreement</i>	531
Драга Мاستиловић, <i>Срби из долине Неретве и Споразум Цвејковић–Мачек 1939. године</i>	533
Draga Mastilović, <i>Serbs From the Neretva Valley and the Cvetković–Maček Agreement of 1939</i>	549
Војислав Павловић, <i>Мисија Вилијема Донована на Балкану, јануар–фебруар 1941.</i>	551
Vojislav Pavlović, <i>Mission of William Donovan in the Balkans January–February 1941</i>	564
Зоран Лакић, <i>Црна Гора у научном гјелу академика Милорада Екмечића</i>	565
Zoran Lakić, <i>Montenegro in the Scientific Work of Academician Milorad Ekmečić</i>	572
Е. Ю. Гуськова, <i>Сообщения ЦК КПЮ о состоянии межнациональных отношений в республиках Югославии в первое десятилетие после второй мировой войны</i>	573
Јелена Гускова, <i>Извештаји ЦК КПЈ о стању међунационалних односа у републикама Југославије у првој деценији после Другог светског рата</i>	586

Одељење историјских наука Српске академије наука и уметности посвећује овај број Гласа академику Милораду Екмечићу који је у њој провео више деценија најпре као члан ван радног састава, да би потом био преведен у статус редовног члана. Академик Милорад Екмечић је био оснивач и дугогодишњи председник њеног Одбора за историју Босне и Херцеговине и члан више других одбора. Са успехом је обављао и дужност члана њеног Председништва. Академик Екмечић је био један од најугледнијих српских историчара, чије стваралаштво представља научну заоставштину немерљиве вредности. Његови радови јединствени су по богатој подлози која му је послужила за аналитичко расуђивање и синтетичко излагање. Оригинална тумачења и бриљантни закључци, исказани једноставним али изражајним језиком, зрачили су код њега особитом свежином.

Овај зборник садржи 33 оригинална рада и уводни рад посвећен академику Милораду Екмечићу. Потпуна библиографија радова академика Екмечића објављена је у традиционалној серији библиографија угледних академика.

Редакциони одбор

ЧЛАНОВИ РЕДКЦИОНОГ ОДБОРА:

МИХАИЛО ВОЈВОДИЋ, уредник
ВАСИЛИЈЕ КРЕСТИЋ
ДЕСАНКА КОВАЧЕВИЋ-КОЈИЋ
ГОЈКО СУБОТИЋ
ЉУБОДРАГ ДИМИЋ
СЛАВЕНКО ТЕРЗИЋ
МИЛОШ КОВИЋ, секретар

ДУШАН Т. БАТАКОВИЋ

НОВИ РЕВИЗИОНИЗАМ И СТАРИ СТЕРЕОТИПИ? ИСТОРИОГРАФИЈА О СРБИМА И СРБИЈИ НАКОН 1991. ГОДИНЕ

Апстракт. – Преглед историјских студија о Србима и Србији написаних током и после окончања ратова за југословенско наслеђе 1991–1999. открива бројне елементе једностраног и пристрасног наратива који произилази из различитих историјских изворишта. Ова студија анализује идеолошки и националистички једностране квалификације о „Великој Србији“, „велико-српским националистима“, „великосрпској хегемонији“ проистекле из пера хрватских националиста у међуратној Југославији и од хрватских емиграната из Југославије након Другог светског рата, нескривено антијугословенски настројених, и у раздобљу монархије али и у периоду комунизма, а чија је перспектива кроз разне канале утицаја стекла кредибилитет у Западној Европи и у САД. Такве квалификације су често упоредиве и компатибилне са албанском историографијом насталом у време стаљинистичког режима Енвера Хоџе. Овај поједностављени и пристрасни приступ приказивао је Србе као ендемске националисте, комунисте и антиевропљане, који су наводно жудели за успостављањем хегемоније над другим нацијама и мањинама унутар Југославије. Овакав приступ, упорно негован и додатно развијан кроз немачку и англосаксонску историографију током последњих деценија пред распад СФРЈ, појавио се изнова после 1991. Поједностављен и пропагандно структурисан, заузео је доминантно место не само у масовним медијима већ и у знатном делу западне историографије, у великој мери под утицајем црно-беле перспективе у разумевању распада Југославије. Такав приступ, који је негован и од стране појединих истраживача из некадашње Југославије, стапао се са стереотипима наслеђеним из аустријске и немачке историографије посвећене питању одговорности за избијање Првог светског рата, која је потом пронашла пут у америчку историографију, након 1945. године. Многа од радикално ревизиони-

стичких тумачења — Ноела Малколма, Холма Зундхаузена, Тима Цуде, Џејмса Гауа, Роберта Донијеа, Бранимира Анжуловића, Стјепана Мештровића, Филипа Коена, Маркуса Танера, Сабрине Рамет итд. — имала су за циљ не научно преиспитивање одређених феномена, него да пруже псеудонаучну подлогу непосредним политичким, националистичким циљевима или геополитичким претензијама. Упркос томе, многа од тих дела постала су део стандардне научне литературе, и упркос свим стереотипима које садрже, обликовала су и још увек обликују перцепцију националних стремљења Срба и њихове улоге у балканској историји у неколико последњих столећа.

Кључне речи: Србија, западна историографија, контроверзе после 1990. године, хрватска историографија, албанска пропаганда, ратна пропаганда, предратни стереотипи, историјски ревизионизам

ПОИСТОВЕЋИВАЊЕ РЕЖИМА И НАРОДА: ПУТ КА „КОЛЕКТИВНОЈ КРИВИЦИ“

Историја Србије и Срба је тема која је изазвала много контроверзи у последње две деценије XX века и која, силом инерције, наставља да се експоненцијално шири у XXI столећу. Савремена историја нуди мало примера таквог ширења контроверзи које укључују идеолошке предрасуде, националне стереотипе и изузетно негативну перцепцију, као и бројне контроверзе око питања одговорности Србије за трагичне догађаје из историје прошлости. Распадање комунистичке југословенске федерације 1991. године овде је узето само као полазна тачка за дубљи поглед у узроке наратива о наводно искључивој кривици Србије за серију ратова за југословенско наслеђе. Оно што је у почетку био предмет контроверзе и системског оспоравања у поједностављеним новинским текстовима, потеклим из пера политичких аналитичара и коментатора, прерасло је, упоредо, у једностране интерпретације с научним претензијама, које су се као поуздана тумачења усталиле у знатном делу савремене историографске продукције.¹

С великом, а у извесној мери и опсесивном упорношћу, на основу пристрасног и селективног тумачења расположивих документарних извора, ревизионистичка тумачења савремене српске историје настала су према унапред осмишљеним политичким циљевима. Укупна историја Срба

¹ Детаљну анализу нуди: D. N. Gibbs, *First do no Harm. Humanitarian Intervention and the Destruction of Yugoslavia* (Nashville: Vanderbilt University Press, 2009); упореди: D. Johnstone, *Fools' Crusade. Yugoslavia, Nato and Western Delusions* (New York: Monthly Review Press, 2002); J. Merlino, *Les vérités yougoslaves ne sont pas toutes bonnes à dire* (Paris: Albin Michel, 1993); S. Vuković, *Western Media Ethics. Anti-Serb Propaganda and "Humanitarian" Intervention* (Belgrade: Institute for Social Sciences, 2012).

и историја њихових политичких, војних и дипломатских напора у последња два столећа да се, упркос свим препрекама, обликују као народ једнак у правима са свим другим европским нацијама, тумачи се у тим оквирима, као регресивна, антиевропска и екстремно националистичка. Политичка одговорност за недела почињена током ратова од 1991. до 1995. године, није у случају Србије тражена само у Милошевићевом режиму – премда је сагласно учешћу, одговорност требало да буде и равноправно расподелена са другим, унутрашњим и спољним подстрекачима распада југословенске државе – него је сва одговорност, од самог почетка ратова за југословенско наслеђе 90-их, пренесена на читав српски народ. Тиме је успостављен опасан преседан – увођење колективне одговорности као модела тумачења историјских догађаја и процеса.² Током Бечких преговора о будућем статусу Косова и Метохије, преговора који су одржани под окриљем Уједињених нација, на примедбу да за српску делегацију није прихватљиво присуство албанских преговарача који су оптужени за ратне злочине пред Међународним кривичним трибуналом за бившу Југославију, уследио је осоран коментар специјалног изасланика УН, бившег премијера Финске, Мартија Ахтисарија: „Да, али Ви [Срби] сте криви као нација“.³

Перцепција Србије и Срба као колективно одговорних за сва недела у недавној и у даљој прошлости централног и западног Балкана, успоставила је академски сумњиву историографску школу која се показала поприлично спремна да одбаци правила научне дисциплине и да по матрици наслеђених стереотипа и нових предрасуда обликује тумачење српске прошлости које би се уклопило у идеолошке императиве о „колективној одговорности“ српског народа. Такав приступ подразумева употребу опасних и, за милионе жртава нацизма увредљивих аналогича, како би осудиле наводни „српски фашизам“. Тим појмом је описиван режим Слободана Милошевића који би се пре могао описати као закаснили националкомунизам (успостављен у другим републикама Уставом из 1974), допуњен агресивним популизмом, насупрот националистичких претензија других

² B. Denich, “Dismembering Yugoslavia. Nationalist Ideologies and the Symbolic Revival of Genocide“, *American Ethnologist* 21 (1994), 367–390; Види детаљније у: S. L. Woodward, *Balkan Tragedy. Chaos and Dissolution after the Cold War* (Washington D. C.: Brookings, 1995), 102–135; M. Glenny, *The Fall of Yugoslavia. The Third Balkan War* (New York: Penguin, 1996), 12–21.

³ Одговорио сам да кривица може бити само индивидуална, у супротном, уколико је она колективна, каква је сврха осуде појединаца пред Хашким судом? „Батаковић: Ахтисари је буквално рекао да смо криви као народ“, *PTC*, 30. август 2006; „Ахтисаријева изјава није истргнута из контекста – Батаковић“, *Танјуз*, 31. август 2006; “Belgrad fordert von Ahtisaari Entschuldigung. Streit um historische Verantwortung“, *Der Standard*, Vienna, 1. September 2006, Andrej Ivanji aus Belgrad.

републичких номенклатура унутар СФРЈ.⁴ Пратећи већ успостављени, несумњиво све прихваћенији, приступ хрватских националиста, сви елементи модерног српског идентитета постали су мета историјског ревизионизма: косовски завет као носећи стуб модерног српског идентитета; Српска православна црква и њена посебна улога у изградњи српске нације и очувању њеног националног и културног идентитета под комунизмом; умањивање значаја демократских успеха Србије који су је учинили светиоником слободе за Јужне Словене на почетку XX века; опасно негирање геноцида почињеног над Србима у Независној Држави Хрватској и умањивање броја жртава од више стотина хиљада на свега неколико десетина хиљада.⁵ По сличној матрици, негиран је и геноцид над Јеврејима у НДХ. Први председник независне Хрватске, Фрањо Туђман, како је нагласила Дебора Липштат у студији о савременом негирању холокауста „писао је да су ‘пристрасна сведочења и преувеличане чињенице’ коришћене у утврђивању броја жртава холокауста“ и „он је увек стављао реч холокауст у наводнике“. Туђман је, према оцени Липштатове, био свестан да су „велики број хрватских Јевреја убиле њихове комшије, Хрвати“ и веровао да „је један начин да задобије симпатије света за своју земљу то што ће минимизирати значај холокауста“.⁶

Осим тога, велики напори су учињени како би се пропагирало лажно изједначавање између пронацистичких хрватских усташа и монархистичких, антифашистичких снага генерала Драгољуба Драже Михаиловића, кога су, за заслуге у борби против сила Осовине, још у току рата одликовали генерал Шарл де Гол и пољски вођа отпора, генерал Сикорски а постхумно (1948), и амерички председник Хари Труман.⁷ Упоредо с тим,

⁴ Најекстремнији примери: J. Juillard, *Ce fascisme qui vient...* (Paris: Editions du Seuil, 1994); *Vukovar, Sarajevo...* V. Nahoum-Grappe (Paris: Éditions Esprit, 1993); међу историчарима је типичан пример овог феномена модерна историја Србија из пера Холма Зундхаузена: H. Sundhussen, *Geschichte Serbiens: 19–21. Jahrhundert* (Wien–Köln–Weimar: Böhlau, 2007).

⁵ Међу новијим истраживачким радовима који, на основу поузданих извора, одбацују ово опасно негирање геноцида у НДХ су: Steinberg, *All or Nothing. The Axis and the Holocaust 1941–1945* (London & New York: Routledge, 1990); M. A. Rivelli, *Un genocide occulté. Etat Indépendant de Croatie 1941–1945* (Lausanne: L’Age d’Homme, 1999); види и: B. M. Lituchy (ed.), *Jasenovac and the Holocaust in Yugoslavia: Analysis and Survivor Testimonies* (New York: Jasenovac Research Institute, 2006).

⁶ D. E. Lipstadt, *Denying the Holocaust. The Growing Assault on Truth and Memory* (New York: The Free Press, 1993), 7–8.

⁷ Последњу биографију генерала Михаиловића, која је награђена са неколико француских академских признања, укључујући и *Académie française*, написао је: J.-C. Buisson, *Mihailović (1893–1946). Héros trahi par les Allies* (Paris: Perrin, 1999), друго издање ове књиге појавило се у меком повезу 2011. године (Perrin, la collection Tempus). Најважнија студија о Титу и Михаиловићу на енглеском језику остаје: W. R. Roberts, *Tito, Mihailovic and the Allies, 1941–1945* (New Brunswick: Rutgers University Press, 1973).

значајан допринос Србије антифашистичкој борби требало је додатно делегитимизовати пренаглашавањем минорних антисемитских покрета у Србији под нацистичком окупацијом 1941–1944.⁸

Мотивација селективног и нескривено једностраног приступа била је да се српски етнички корпус који живи изван Србије истргне тако што би се преиспитивало његово етничко порекло и идентитет кроз промовисање наводних регионалних савеза православних Срба у Босни и Херцеговини (који су преименовани у православне Босанце), измишљање „православних Хрвата“ у Хрватској и Словенији, негирање српског карактера традиционалних српских области попут Црне Горе и слични денационализујући трендови у Далмацији, па чак и у Војводини.

Такве тенденције, изражене у пронацистичкој пропаганди током 40-их година XX века, а које су делимично прихватили југословенски комунисти инспирисани од стране Коминтерне, већ 50-их година препознао је српски правник и историчар међународне научне репутације, Слободан Јовановић (1869–1958):

„Од старе аустријске пропаганде противу Србије најупорније се одржала мисао да Србија нема шта да тражи преко оних граница које је добила 1878. на Берлинском конгресу [...] Било је чак Југословена који су наше (српске) захтеве преко граница 1878. обележавали као знак српског шовинизма, – и том шовинизму приписивали чак и наше протесте противу Титовог обележавања српске федералне јединице. По оваквом и сличним погледима изгледало би да би у Југославији Срби имали да се задовоље оним границама које би им Аустрија оставила, да се под Хабзбуршком династијом извршило југословенско уједињење.“⁹

⁸ Ph. J. Cohen, *Serbia's Secret War. Propaganda and the Deceit of History* (College Station: Texas A&M University Press, 1996). Мирослав Свирчевић је показао да је књигу највероватније написао неки хрватски аутор, а да ју је потписао амерички доктор медицине како би она изгледала уверљивије. Свирчевић је с правом приметио да се Коенова књига у великој мери ослања на „хрватски памфлет Томислава Вуковића (псеудоним Љубице Штефан и Еда Бојовића) *Pregled srpskog antisemitizma*, објављеног у Загребу 1992“, који „открива сасвим јасно да је то само још један опскурантски памфлет идеолошког клеветања“. Свирчевићева критика објављена је, у целини, у часопису *Balkanica*, XLII (2011), 222–233. У свом приказу Коенове књиге за часопис *Holocaust and Genocide Studies*, Денис Рајнхарц је истакао да: „Тајни рат Србије дотиче неколико важних историјских тема, али да то чини изузетно слабо и некомпетентно. Књига се може видети као део тренутно популарне историјско-журналистичке литературе која показује више труда да демонизује и осуди него да исправно представи и прикаже“. Види: D. Reinhartz, *Holocaust and Genocide Studies*, 2/2000, 300–302.

⁹ Сл. Јовановић, *Један њрило̄ за њроучавање ср̄пско̄ национално̄ карак̄тера* (Windsor, Canada: Avala Publishing, 1964), 31.

Окривљујућа пресуда, без права на жалбу, постаје, за многе „експерте“ који су ставили своја пера у службу краткорочних политичких циљева, централна димензија приступа одређеним феноменима и процесима у тринаест векова дугој историји Срба. Аналитичка вештина, критичка дистанца, обазривост на пролазеће историјске осуде читавих нација, нијансирање оцена одговорности политички елита, упоредна употреба историјских извора различите провинијенције, као да је одбачена зарад политичке потребе да се дође до осуђујуће пресуде и њене потврде у историографији.¹⁰

ИСТОРИЈА НА СУДУ: ПРОШИРИВАЊЕ „КРИВИЦЕ“ НА РАНИЈУ ПРОШЛОСТ

Две школе мишљења настојале су да објасне узроке југословенске катастрофе у последњој деценији XX века. За сада је доминантан наратив типичан за тзв. југоносталгичаре, одане идеји Титове Југославије, којим се оспорава тврдња да је дуготрајна мржња између југословенских народа поново избила на површину током кризе југословенске комунистичке федерације и којим се сва кривица за ратове за југословенско наслеђе ставља на терет Милошевићу и његовој националистичкој политици.¹¹ Анализе доминирајућег југоносталгичног наратива, више личе на по поруцбини састављене конструкције прошлости него на научне студије, које готово увек погрешно повезују савремени српски национализам са ранијом прошлостју, уместо да га вежу за период комунистичког једноумља, који је 1945. доласком на власт Јосипа Броза Тита и успостављањем једнопартијског режима стаљинистичког типа, донео крај култури дијалога, демократије и толеранције. Такве конструкције усмеравају кривицу на косовски завет, кључ српског идентитета и на целокупну српску националну идеологију, представљајући је као експанзионистичку пансрпску

¹⁰ Упореди: J. Gow, *A Serbian Project and its Adversaries. A Strategy of War Crimes* (London: Hurst, 2003). Потпуно супротан, али избалансиранији, приступ нуди: K. Bitterman (Hrsg.), *Serbien muss sterben. Wahrheit und Lüge im jugoslawischen Bürgerkrieg* (Berlin: Edition Tiamat, 1994); Raju G. C. Thomas (ed.), *Yugoslavia Unraveled. Sovereignty, Self-Determination, Intervention* (Lanham, Boulder, New York, Oxford: Lexington Books, 2003).

¹¹ Погледати „друштвеноструктивистичку“ анализу: V. P. Ganon Jr., *The Myth of Ethnic War. Serbia and Croatia in the 1990s*. (Ithaca and London: Cornell University Press, 2001). Још једно тумачење, које такође прескаче одговорност титоистичког поретка у националнокомунистичком систему нуди: S. P. Ramet, *Balkan Babel. The Disintegration of Yugoslavia from the Death of Tito to Ethnic War* (Boulder: Westview Press, 1996), 2nd edition.

политику која је наводно имала порекло у *Начертанију* Илије Гарашанина из 1844. године.¹²

Начертаније су, као што је познато, осмислили агенти изгнаног пољског кнеза Адама Чарторијског, са јасним антиаустријским и антируским намерама, а Србија, мала вазална кнежевина у саставу Османског царства, требало је да послужи ширим циљевима пољских револуционара смештеним у палати „Хотел Ламбер“ у Паризу, које је подржавала и француска и британска дипломатија. Амбициозни „План словенске политике Србије“ осмислио је, следећи *Савеите* кнеза Чарторијског представник пољске емиграције у Београду, чешки патриота Франтишек Зах. Илија Гарашанин, српски министар унутрашњих послова, Захов план је прилагодио реалној српској снази: од антихабзбуршког пројекта (осмишљеног како би, по рушењу Аустрије, омогућио рестаурацију подељене Пољске) до изводљивог антиосманског пројекта, с циљем да се око Србије уједине Босна, Херцеговина и Стара Србија. Гарашанин је предузео припреме за општи устанак Срба и других Јужних Словена (са још увек недефинисаном националном свешћу) у европској Турској, пре свега у Босни и Херцеговини. Гарашанин, за разлику од Захових предлога, није прихватао трајну антируску оријентацију, него је остављао простора за блиску сарадњу царске Русије са Србијом пошто буде променила политику пуног политичког потчињавања аутономне српске кнежевине. Гарашанинов план није, како се обично мисли и наглашава, био посебно скривана тајна, а још мање је био заверенички пројект. Његов садржај био је добро познат српској и пољској елити, а преко пољских веза и француским и британским дипломатским представницима на Високој Порти.¹³

Век и по касније, тачније од 1992. године, *Начертаније* се, преузимањем ставова најпре хрватског историчара Јарослава Шидака о Чарторијском у *Хрватској енциклопедији* штампаној у НДХ, као и списа Петра Шимунића о *Начертанију* из 1944, представља као извор експанзионизма Милошевићеве Србије. Слободан Милошевић је тежио превасходно да

¹² Као типични примери могу се узети: Т. Judah, *The Serbs: History, Myth and the Destruction of Yugoslavia* (New Haven & London: Yale University Press, 1997), о *Начертанију* види стране 56–59. Видети и још негативније примере попут: М. А. Sells, *The Bridge Betrayed. Religion and Genocide in Bosnia* (Berkeley, Los Angeles & London: University of California Press, 1996); S. G. Meštrović (ed.), *Genocide after Emotion. The Postemotional Balkan War* (London & New York: Routledge, 1996); В. Anzulovic, *Heavenly Serbia. From Myth to Genocide* (New York & London: New York University Press, 1999). О Анжуловићу видети приказ Мирослава Свирчевића: *Balkanica XXXVII* (2007), 333–338.

¹³ D. T. Bataković, „*Načertanije* Ilije Garašanina: problemi i značenja“, у: Н. G. Fleck & I. Graovac (eds.), *Dijalog povjesničara-istoričara*, vol. 1 (Zagreb: Friedrich Nauman Stiftung, 2000), 109–125.

наследи Тита на челу Југославије, целе или окрњене, и вероватно је имао само магловиту идеју ко је био Гарашанин, а камоли шта је његова верзија Заховог плана садржала. Ова врста представљања прошлости која апсолутно игнорише чињеницу да се историјски феномени догађају у одређеном времену и простору, као и да свака интерпретација која одбаци посебни историјски контекст резултује учењем савременог, и увек погрешног контекста и значења у прошлост.¹⁴

По истим начелима, цитати истргнути из њиховог конкретног историјског контекста, коришћени су да фабрикују научно неодбрањиве али и етички неоправдане аналогije између српске либералне традиције и незавршеног, неауторизованог текста *Меморандума САНУ из 1986. године*, као и Милошевићевих популистичких говора и ратних циљева босанских Срба после 1992. године. *Начертаније* Илије Гарашанина посебно – с погледима пољских конзервативаца на српску спољну политику, прилагођено од преамбициозног, политички неостваривог југословенског пројекта на ужи програм српског уједињења – тешко да је могао имати икакве везе са *Меморандумом САНУ из 1986. године*, који је представљао претежно економску анализу, само делимично допуњену анализом неједнаког положаја Срба и Србије у Југославији, успостављеног последњим Титовим Уставом из 1974. године. Нацрт текста *Меморандума* никада нису усвојила надлежна тела САНУ: био је то рад у настајању који је украден и преко Службе државне безбедности искоришћен да би се дискредитовао Одбор за одбрану слободе мисли и изражавања (успостављен 1984. године) који је захтевао демократску реформу. Његови чланови су били углавном истакнути академици САНУ, претежно критични према посттитоистичкој репресији, заговорници демократског, вишепартијског система.¹⁵

Сврха успостављања директне, узрочно-последичне везе између старих историјских докумената са савременим економским и политичким програмима насталим пред крај комунистичке епохе, тешко може бити начин да се осветли неки недовољно проучени процес у модерној српској историји, у којој је дисконтинуитет једна од најупадљивијих особина. Сврха таквих подухвата проистекла је, пре свега, из потребе да се манипулацијом истргнутих цитата успостави наводни историјски континуитет „великосрпске агресије“, како су неки хрватски политички аналитичари

¹⁴ Р. Šimunić, *Načertanije: tajni spis srpske nacionalne i vanjske politike* (Zagreb, 1944) Књига је поново штампана 1992. године усред рата за југословенско наслеђе: „*Načertanije: Tajni spis srpske nacionalne i vanjske politike*“ (Zagreb: Globus 1992).

¹⁵ *Документи и саопштења: 1984–1986* (Београд: Одбор за одбрану слободе мисли и изражавања, 1986), стр. 91. Види посебно: Коста Михаиловић–Василије Крстић, „Меморандум САНУ под ударима политике“, Борба, Београд 2002, стр. 191.

и историчари чинили од 1991. године, и то доста успешно у погледу утицаја који је остварен у медијима.¹⁶

Ефекат већ виђеног био је очигледан: сви елементи њихове перцепције српског питања били су успостављени у списима њихових претходника са почетка ХХ века – попут Иве Пилара, Доминика Мандића, Милана Шуфлаја и Тири Трухелке – од којих су сви били јавни или тајни поклоници најпознатијег хрватског србофоба, Анте Старчевића. У Србији су видели потомке палеобалканских Влаха, и описивали су их као „инфериорну, паразитску и насилну расу“.¹⁷ Тако што су читавали политички мотивисану аргументацију у академске и псеудоакадемске публикације, хрватска пропагандна верзија искључиво српске одговорности за колапс федералне Југославије постала је током времена опште место у већем делу западне историографије. Укратко, хрватска националистичка историографија, која је додатно поједностављивала ствари зарад ратне пропаганде, постала је – у многим западним институцијама посвећеним историјском истраживању и проучавању политичких наука – основна премиса у проучавању српске историје као целине, а посебно српског питања у Југославији и у периоду после 1991. године.¹⁸

¹⁶ M. Brandt et al., *Izvori velikosrpske agresije: rasprave, dokumenti, kartografski prikazi*, ed. B. Čović, karte J. Vichra (Zagreb: “August Cesarec” & Školska knjiga, 1991); Енглеско издање: *Roots of Serbian Aggression: Debates, Documents, Cartographic Reviews*, ed. B. Čović. *Izvori velikosrpske agresije* објављени су у Француској под другим насловом и од других аутора: *Le nettoyage ethnique: documents historiques sur une idéologie serbe*, сакупили, превели и приредили: M. Grmek, M. Gjidara and N. Šimac (Paris: Fayard, 1993). За критички осврт види: D. T. Bataković, “Le nettoyage ethnique sous la loupe de l’historien. Une lecture du livre de M. Grmek, M. Gjidara, N. Simac, ‘Le nettoyage ethnique. Documents historiques sur une idéologie serbe (Paris, Fayard 1993, 340 p.)’”, *Raison garder*, no. 10–11 (1996), 11–25. Увид у хрватски случај даје: Jill Irving, “Ultranationalist Ideology and State Building in Croatia, 1990–1996”, *Problems of Post-Communism*, vol. 44, no 4, 1997.

¹⁷ Č. Truhelka, *Hrvatska Bosna. Mi i „oni tamo“* (Sarajevo: Naklada “Hrvatskog dnevnika”, 1907); M. Šufflay, *Hrvatska u svjetlu svjetske historije i politike: dvanaest eseja* (Zagreb, 1928); Č. Truhelka, *Studije o podrijetlu: etnološka razmatranja iz Bosne i Hercegovine* (Zagreb: Matica hrvatska, 1941); L. von Südlund [псеудоним Иве Пилара], *Južnoslavensko pitanje: prikaz cjelokupnog pitanja* (Zagreb: Matica hrvatska, 1943; оригинално објављено на немачком језику у Бечу 1918); D. Mandić, *Hrvati i Srbi, dva stara različita naroda* (Munich & Barcelona: Knjižnica Hrvatske revije, 1971).

¹⁸ За резиме хрватског погледа на српско питање и Југославију и посебно на „српску агресију“ против Хрватске види: D. Bilandžić et al, *Croatia between War and Independence* (Zagreb: Zagreb University & ОКС, 1991). Међу хрватским пропагандистима на западу међу најутицајнијима били су: Branka Magaš, *The Destruction of Yugoslavia* (London: Verso 1993), која је претходно писала под псеудонимом Michelle Lee; Christopher Cviic, *Remaking the Balkans* (London: The Royal Institute of International Affairs, Pinter Publishers, 1991). Види и: M. Tanner. *Croatia. A Nation forged in War* (Yale University Press, 2010). Међутим, утицајни хрватски комунистички и националистички политичар Јосип Бољковић, први министар унутрашњих послова у Хрватској током рата 1991–1995, навео је супротно у бројним приликама; према Бољковцу није ЈНА напала Хрватску: догодило се управо супротно, хрватске снаге под командом Фрање Туђмана су напале југословенску армију 1991. Види: J. Boljkovac, „Istina mora izaći van...“: *sjećanja i zapisi prvog ministra unutarnjih poslova neovisne Hrvatske* (Zagreb: Golden Marketing–Техничка knjiga, 2009).

Ако је шовинистички занос и поновно појављивање расних предрасуда само један од поновно обновљених трендова у суседним историографијама, много је теже разумети много софистицираније промовисање сличних закључака, ако не и идеја, од стране неких западних стручњака. На конференцији у Бостону 1996. године, организованој од стране *American Association for the Advancement of Slavic Studies*, где се окупило неколико стотина слависта из читавог света и где су и водећи српски стручњаци учествовали, имао сам прилике да видим жустру дискусију о западној историографији и њеним ревизионистичким интерпретацијама српске историје. Ако је повремено било и неког нивоа слагања око непосредних узрока распадања југословенске федерације и одговорности титоистичке и посттитоистичке номенклатуре за опструкцију демократских реформи и инспирисање етничке мржње, Гарашаниново *Начертаније* је остало спорно за неке учеснике. Виђено је као злоћудни пројекат српске агресивне експанзије, којој се наводно тежило и крајем XX века.¹⁹

Запрепашћен таквим недостатком научне етике, аутор овог текста запитао је неколико историчара на којим доказима заснивају тако радикално различите интерпретације докумената, које су биле контрадикторне у односу на њихова ранија тумачења, пре избијања ратова за југословенско наслеђе 1991. Добио сам узнемирујуће одговоре да су они, уосталом, само „државни службеници“ који раде на државним универзитетима у западној хемисфери и да их плаћа „њихова влада“. Они су заправо признали да виде свој посао историчара као посао који обезбеђује политичку проходност идејама које подржавају политику њихових влада према Србији и Балкану, а не као независних истраживача чије се анализе базирају на детаљним анализама извора. Деловало ми је интересантно да предложим истраживачку тему: да се направи истраживање неколико година или деценија касније о томе шта су и како исти људи писали о одређеним темама српске историје пре, током и након распада СФРЈ 1992. године, како би се прецизно утврдило где се наука завршава и где почиње пропаганда маскирана у научно рухо. Пројектовање данашњих реалности у далеку прошлост не може да произведе ништа друго осим опасно искривљене слике историје.

*Клеветанње вишејартијске монархије, ласкање Титојовој
комунистичкој диктатури*

Хрватска историографија настала у периоду између два светска рата створила је мит о диктаторској власти краља Александра Карађорђевића,

¹⁹ D. T. Bataković, “Ilija Garašanin’s *Načertanije*: A Reassessment”, *Balkanica* XXV–1 (1994), 157–183. Раније литература: D. MacKenzie, *Ilija Garašanin: Balkan Bismarck* (Boulder & New York: Columbia University Press, 1985); *Илија Гарашанин (1812–1874)*, ур. В. Стојанчевић (Београд: Српска академија наука и уметности, 1991).

који је служио као кључни доказ за наводно бруталну „великосрпску хегемонију“. Заправо, диктатура краља Александра је трајала једва две и по године, од 6. јануара 1929. године до 30. септембра 1931, када је усвојен нови Устав. Устав је био донекле рестриктиван према демократским процедурама јер је давао значајну власт монарху, али је свакако био далеко од диктатуре. Само две године доцније, краљ Александар је постао прва жртва фашизма у Европи; атентат на краља 9. октобра 1934. године у Марсеју био је заједнички подухват мађарских, усташких и бугарских националиста, које је финансирала Мусолинијева фашистичка Италија.²⁰ Насупрот две и по године краљеве диктатуре, тридесет и пет година владавине хрватског комунисте Јосипа Броза (1945–1980) ретко се, уз часне изузетке, у домаћој и страној историографији, до данашњег дана, описује као диктатура. Међутим, била је то класична комунистичка диктатура наметнута на крају Другог светског рата уз пресудну подршку 90.000 војника Црвене армије и њихове моћне артиљерије, авијације и више хиљада тенкова. Након што су совјетске снаге ушле у Србију у јесен 1944. године и ослободиле њен већи део, Стаљин је на власт довео болшевички режим који је предводио Јосип Броз Тито, генерални секретар Комунистичке партије Југославије.²¹

Требало би додати да поменути историчари пажљиво избегавају сваку критику титоистичког модела комунизма и његовог односа према српској историји. Ипак, овај модел је био главни генератор међурепубличког и међуетничког сукоба који је имао за исход крвави колапс Југославије. Радећи то они елиминишу један од главних узрока колапса комунистичког једноумља, који је у многим југословенским републикама, и тек на крају у Србији, довео до транзиције националкомунизма, успостављеног Уставом из 1974, до екстремног национализма.²²

²⁰ R. Colombani et J.-R. Laplayne, *La Mort d'un roi* (Paris: Albin Michel, 1971); Vojislav Pavlović, “L’Attentat de Marseille 1934. La fin symbolique d’une alliance atypique” in: D. T. Bataković (dir.), *La Serbie et la France. Une alliance atypique. Relations politiques, économiques et culturelles 1870–1940* (Belgrade: Institut des Études balkaniques, Académie serbe des Science et des Arts, 2010), 575–595.

²¹ Види: В. Lazitch, *Tito et la révolution yougoslave 1937–1956* (Paris: Fasquelle, 1957); N. Beloff, *Tito’s Flawed Legacy. Yugoslavia and the West 1939 to 1984* (London, V. Gollancz, 1985); St. K. Pavlović, *Tito: Yugoslavia’s Great Dictator. A Reassessment* (London: Hurst & Co, 1992); K. Christitch, *Les faux-frères. Mirages et réalités yougoslaves* (Paris: Flammarion, 1996).

²² Детаљну анализу нуди: P. Shoup, *Communism and the Yugoslav National Question* (New York & London: Columbia University Press, 1968); D. T. Bataković, “Nationalism and Communism: The Yugoslav Case”, *Serbian Studies. Journal of the North American Society for Serbian Studies*, vol. 9, no. 1–2 (Washington D.C. 1995), 25–41. Детаљније о томе: St. K. Pavlowitch, *The Improbable Survivor. Yugoslavia and its Problems 1918–1988* (London: Hurst & Co, 1988); G. Troude, *Conflits identitaires dans la Yougoslavie de Tito 1960–1980* (Paris: Éditions de l’Association Pierre Belon, 2007); D. Jović, *Yugoslavia: a State that withered away* (West Lafayette: Purdue University Press, 2009).

Титоистички модел југословенског комунизма – који је донео крај демократији и вишепартијском систему, – пратио је стаљинистички модел некажњавања за масовне злочине почињене у годинама „црвеног терора“ (1944–1947). „Непријатељи државе“ нестајали су у десетинама хиљада, поготово у Србији (до сада је поименце идентификовано више од 58.000 цивилних жртава, а процене износе преко 80.000).²³ Чињеница да су злочини комунистичких власти остали некажњени довела је и до сличних масовних злочина током рата 1991–1995, а потом и на Косову и Метохији 1998–1999. Нове владајуће гарнитуре у бившим југословенским републикама очекивале су да ће злочини почињени у име државе бити некажњени, баш као што је то био случај на крају Другог светског рата.²⁴

Титоизам је снажно подстицао масовне прогоне политичких непријатеља различитих убеђења, укључујући и оне из сопствених редова (Титов гулаг, Голи оток је успостављен 1949. године као одговор на Резолуцију Информбироа из 1948. године која је остракизовала Југославију у Источном блоку). Истрајна карактеристика режима била је апсолутна негација било какве традиције која није била социјалистичка, што је подразумевало и демонизацију либералне и демократске српске традиције и ритуално одрицање већине српских легитимних интереса па чак и културних вредности као „великосрпске хегемоније“, „великосрпске идеологије“ или „вамписко“ васкрснуће репресивног режима који наводно представља српска и југословенска монархија.²⁵ Изузети титоизам од сваке кривице за распад Југославије – а Устав из 1974. године није оставио никаквог места за споразумни развод југословенских република – значи целокупну кривицу за југословенску кризу приписати Србима као да Милошевићев режим – изграђен од врха до дна од титоистичких кадрова, иако из друге линије, који су подржавали чврсту политику – није био исход Титове негативне селекције партијског вођства и њихове експлоатације српске фрустрације одржавањем једнопартијског система и неокому-

²³ Резултати истраживања Државне комисије, подаци које је јавности представио историчар Срђан Светковић из Института за савремену историју.

²⁴ Документарна ТВ серија „Црвено доба“ о годинама комунистичког терора у Србији и Црној Гори (1944–1947), ауторски пројекта Д. Т. Батаковића, емитована је на Радио Телевизији Србије и Студију Б током 2004. и 2005. године. ДВД издање објавио је Балканолошки институт САНУ 2014. године. Види и: С. Цветковић, *Између српа и чекића. Политичка репресија у Србији 1944–1953* (Београд: Институт за савремену историју, 2006).

²⁵ Уобичајени хрватски пропагандни приступ нуди: А. Beljo, *Greater Serbia : From Ideology to Aggression* (Zagreb : Croatian Information Centre, 1993). За детаљну анализу већине српских погледа види: *Great Serbia : Truth, Misconceptions*, (Belgrade: SASA, 2004). За међуратни период види: S. Božić, “Serbs in Croatia (1918–1929) : between the myth of “Greater-Serbian hegemony” and social Reality“, *Balkanica* LXI (2010), 185–208.

нистичких структура.²⁶ Запањујуће селективна анализа недавне прошлости тако постаје главни извор кључних заблуда: прелазећи преко Титовог периода и захватајући даљу прошлост, они обавезно стварају искривљену слику Србије и српског народа као целине, која је потпуно противречна историјским чињеницама.²⁷

Погодан пример ових искривљених интерпретација је покушај да се деконструише наводни српски мит са циљем да се тривијализују демократска постигнућа Краљевине Србије и да се легитимизују теорије о вечитој српској неадекватности. Другим речима, уместо да се деконструишу митологизована поглавља савремене историје – посебно митологија, од стране комуниста вођеног НОП-а током Другог светског рата, наводно независног ослободилачког покрета, и постреволуционарне модернизације праћене уништавањем демократије, либерализма и српске демократске традиције, штавише, уз гурање Србије ван Европе и уклапање у Титов Покрет несврстаних – управо је „златно доба“ српске демократије 1903–1914. (како је период назвао Димитрије Ђорђевић), почело да привлачи пажњу историчара.²⁸

Међутим, требало би додати да стереотипне представе о српској историји нису апсолутно раширене. Аутор ових редова зна из личног искуства да у Грчкој и Румунији, и у мањој мери у Бугарској и на Кавказу такође, постоји значајно регионално разумевање тих историјских феномена у Србији, који су слични историјском искуству тих земаља. Протеривање више од 250.000 Срба из Српске Крајине 1995. године у Грчкој је било упоређено са њиховом катастрофом у Малој Азији током 20-их година прошлог века, када су Турци протерали више милиона Грка из Измира (Смирне) и осталих области у Анадолији и Егеју. Јермени су, са своје стране, упоредили уништавање српских средњовековних споменика на Косову и Метохији од стране албанских екстремиста после јуна 1999.

²⁶ I. Vejvoda, “Intellectuels, politique et guerre. Yougoslavie. Logique de l’exclusion”, *Peuples méditerranées*, no. 61 (Paris, Octobre–Décembre 1992); R. M. Hayden, “Constitutional Nationalism in Former Yugoslav Republics”, *Slavic Review*, 51, N° 4 (1992), 654–673; Детаљније у: A. S. Trbovich, *A Legal Geography of Yugoslavia’s Disintegration* (Oxford & New York: Oxford University Press 2008).

²⁷ О српском преведу *Geschichte Serbiens* Холма Зундхаузена види мој критички поговор: „Историја Србије: донети, ограничења, оспоравања“, у: Х. Зундхаузен, *Историја Србије од 19. до 21. века*, (Београд: КЛИО, 2008), 549–569.

²⁸ D. Djordjevic, “Serbian Society 1903–1914”, in: B. A. Kiraly & D. Djordjevic, *East Central European Society in the Balkan Wars* (Boulder & New York: Columbia University Press, 1987), 227–239. Види и: D. T. Bataković, *Yougoslavie. Nations, religions, idéologies* (Lausanne: L’Age d’Homme, 1994), 143–182. О савременој српској култури види: Z. Milutinović, *Getting over Europe: the Construction of Europe in Serbian Culture* (Amsterdam & New York: Rodopi, 2011).

године, са уништавањем ранохришћанских јерменских цркава од стране азербејџанских власти, историјских споменика чије је камење било искоришћено за шљунак намењен посипању путева у муслиманском Азербејџану и Нагорно Карабаху.²⁹

Радови који не садрже моменталне политичке интересе, приказују Србију другачије, њихова перспектива, лишена идеологије посттитоистичке реалности, различита је, маштовита и оригинална јер је заснована на политиком неоптерећеним проматрањем историјских догађаја и процеса. Неуспешан покушај да се промовише униформисаност мисли новог типа (именоване у француској као “la pensée unique”) био је концепт америчког неохегелијанца Френсиса Фукујаме о „крају историје“ који је широко прихваћен, требало схватити не као крај историје обележен коначним тријумфом либералне демократије као пожељног политичког система, него превасходно као покушај да се наметне крај критичког мишљења о историји изван зацртаних граница политичке коректности.

Косово и Метохија: зајосегање тѳеритијорије и борба тѳроитив наѳадача

Сама реч *Косово* има супротстављена значења сукобљеним етничким заједницама у овој проблематичној српској области.³⁰ Православни хришћани, Срби, виде Косово као „свету земљу“, чије је величанствено културно и економско уздизање у средњем веку заустављено османским освајањем. За њих је Косовска битка вођена 1389. године између српских и османских снага – обележена смрћу оба владара, кнеза Лазара и султана Мурата – постала симбол њихових неприлика под страном влашћу и њи-

²⁹ Као амбасадор Србије и Црне Горе у Грчкој (2001–2005) и истовремено као нерезиденцијални амбасадор у Јерменији, чуо сам ове изјаве и ставове од многих научника, дипломата и политичара.

³⁰ Реч Косово потиче од именице *кос*, и значи „земља косова“. Деведесет процената свих топонима и географских појмова на Косову и Метохији су српског или словенског порекла. Име Метохија је изведеница из грчке речи која означава имање дато цркви или манастиру од стране византијског цара, српског краља или неког локалног феудалног господара, и као таква јасно показује хришћански карактер ове земље. Албанци, доминантно муслиманске вероисповести, махом су нетолерантни према употреби хришћанског термина Метохија. Област Метохије у Србији се протеже од Истока и Пећи, преко Дечана и Ђаковице, све до околине Призрена. Највећи део обрадиве земље са селима у овој области је током тринаестог, четрнаестог и петнаестог века од стране српских владара и феудалних господара предат различитим манастирима и црквама: М. Lutovac, *La Metohija: étude de géographie humaine*, Institut d'études slaves (Paris: Librairie ancienne Honoré Champion, 1935).

хове непрестане борбе за слободу.³¹ Током векова османске доминације (1455–1912), жртве хришћанских Срба поднете за „крст часни и слободу златну“ у боју на Косову пољу и потоњим недаћама, задобиле су облике легенде у народној епској поезији.³² Схваћена као света земља, као срце српске средњовековне културе, уметности, духовности и политичких традиција, Косово је постепено постајало суштинска потпора модерног српског идентитета, потпора која је премашивала просветитељство, романтизам и европеизацију. У ризници открића европске културе, источне као и западне, косовска легенда је сматрана, све до раних 80-их година XX века, као једна од најлепших, најузвишенијих и најпоетскијих европских митова инспирисаних јудео-хришћанским вредностима.³³ У чувеној епској саги *Горски вијенац*, једном од највећих дела модерне српске поезије, објављеном 1847. године, црногорски владика Петар II Петровић Његош је обликовао модерно схватање косовске традиције као основе српског националног идентитета.³⁴ Одавање почasti борби за слободу и национално уједињење у најбољој традицији српске народне поезије, Његош је величао жртву витеза кнеза Лазара, као и Милоша Обилића, који је убио османског султана Мурата и дао живот за своју земљу. Као што је приметио Иво Андрић, добитник Нобелове награде за књижевност 1961. године, у есеју „Његош као трагични јунак косовске мисли“, владика Раде је нагласио супротност између тегобне свакодневице раје под османском влашћу, и витешких идеала Милоша Обилића који је био светао пример генерацијама које долазе.³⁵

Штавише, Косово је, у савремено доба, перципирано као света српска земља одакле су Срби изнова били прогоњени, као и у прошлости, најчешће од стране супростављених етничких и верских група, што је

³¹ Т. А. Emmert, *Serbian Golgotha: Kosovo 1389*, (Boulder & New York: Columbia University Press 1991); види детаљније: R. Mihaljčić, *The Battle of Kosovo in History and the Popular Tradition* (Belgrade: BIGZ, 1989); S. Marjanović-Dušanić, “Patterns of Martyrial Sanctity in the Royal Ideology of Medieval Serbia. Continuity and Change”, *Balkanica* XXXVII (2006).

³² S. Koljević, *The Epic in the Making* (Oxford: Clarendon Press, 1978); N. Ćurčija-Prodanović, *Heroes of Serbia. Folk Ballads Retold* (Oxford: Oxford University Press, 1963); C. Stewart, *Serbian Legacy* (London: George Allen & Unwin, 1959).

³³ Српска косовска легенда је била инспирација савезницима током Првог светског рата: *The Lay of Kossovo: Serbia's Past and Present (1389–1917)* by F. W. Harvey ... [et al.]. “For the anniversary of the Kossovo Day celebration in Great Britain on the 28th of June, 1916.” ([London] : Kossovo Day Committee, 1917).

³⁴ Petar II Petrović Njegoš, *The Mountain Wreath*, предео: V. D. Mihailovich (Belgrade: Vajat, 1989); први енглески превод објављен је у Лондону 1930. године, од стране куће George Allen & Unwin Ltd. Преводилац је био J. W. Wiles.

³⁵ I. Andrić, *Njegoš kao tragični junak kosovske misli* (Podgorica: Unireks, 1996).

образац који се примењује и данас. Та матрица изгона, обележена спиралом насиља, била је исход (као што о томе сведоче српски, руски и у мањој мери западни историјски извори) организованог и систематског прогона чији су носиоци били Албанци (Арбанаси муслимани). Они су насељавани на Косово, Метохију и у суседне крајеве као легални и илегални имигранти, из друштвених, верских и политичких разлога, у различитим етапама после Велике сеобе Срба из 1690, најпре на иницијативу Османлија, а касније и фашистичке Италије, нацистичке Немачке и Титових комуниста.³⁶

С друге стране, међу Албанцима, Косово се представља као упориште њиховог националног покрета, „Албанске лиге“, основане у Призрену уочи Берлинског конгреса 1878. године.³⁷ Сви Албанци, укључујући оне са Косова, виде ову покрајину као „стару албанску земљу“, као територију античке Дарданије, њихове земље из које су наводно потекли – идеја која подразумева успостављање директне етничке везе између античких Илира и модерне албанске заједнице у српској покрајини Косово и Метохија. Ово је веома допадљива идеја али је, заправо, то романтичарска идеја створена од стране путника и историчара-аматера и раширена од стране албанских патриота, попут Пашка Васа и Самија Фрашерерија, пре и након 1878. године.³⁸ У форми која је садржала више научних елемената, илирска теорија је изворно осмишљена у Аустроугарској крајем XIX века – као што је недавно потврђено обимним архивским истраживањима бугарске историчарке Теодоре Толеве – највише из политичких разлога, јер је тражено нешто што ће бити јак елемент уједињавања албанских племена раздвојених различитим алфабетима, другачијим дијалектима и верском нетрпељивошћу.³⁹ Илирска теорија о пореклу Албанаца није подржана научним доказима неопходним за њену потврду.⁴⁰

³⁶ Н. Kaleshi, „Kosovo pod turskom vlašću“, у: М. Maletić (ур.), *Kosovo nekad i sad/ Kosova dikur e sot*, (Belgrade: Književne novine, 1973), 145–163; О. Zirojević, *Srbija pod turskom vlašću (1459–1804)* (Novi Pazar: Damad, 1995); В. Krstić, *Kosovo. Facing the Court of History* (New York: Humanity Books 2004), 80–95. Детаљније о томе: D. T. Bataković, *Serbia's Kosovo Drama. A Historical Perspective* (Belgrade: Čigoja Press, 2012).

³⁷ Види: S. Skendi, *The Albanian National Awakening 1878–1912* (Princeton: Princeton University Press, 1967).

³⁸ N. Clayer, *Aux origines du nationalisme albanais. La naissance d'une nation majoritairement musulmane en Europe* (Paris: Karthala, 2007).

³⁹ Види: Т. Толева, *Влиянието на Австро-Унгарија за създаването на албанската нация 1896–1908* (София: Ciela, 2012). Види и: D. T. Bataković, *Kosovo. Un conflit sans fin?* (Lausanne: L'Age d'Homme 2008), 55–66.

⁴⁰ Види: W. Vermeer, „Linguistics and Politics: the Origin of the Albanian language“, у: *Kosovo/a. Coexistence or Confrontation*, G. Duijzings, D. Janjić and Sh. Maliqi, eds. (Nijmegen: University of Nijmegen & Political Cultural Centre 042, 1996), 130–131.

Како су археолошки извори постајали доступнији у периоду између два светска рата, тако је илирска теорија све више развијана у независној Албанији, која је тежила да се избори за свој део античке европске прошлости. Коначно, та идеја је прихваћена у потпуности као национална догма након Другог светског рата од стране албанских историчара и постала је званична идеологија под комунистичким диктатором Енвером Хоџом.⁴¹ Према илирској теорији, додатно развијаној за владавине комунистичког диктатора Енвера Хоџе, Албанци су били представљени као директни потомци илирских племена настањених на тим просторима још у предримском раздобљу, док су Срби били означени као „словенски уљези“ који су се у наводно древну албанску земљу населили тек око VII века н.е.⁴² Тако су после тринаест векова живота на Косову и Метохији, Срби и даље, крајем XX и почетком XXI века, били, с несумњиво расистичких позиција, сматрани за „илегалне имигранте“ на албанском етничком простору.⁴³

Српски манастири и цркве изграђени у великом броју у периоду између раног XIII и позног XV века на Косову и Метохији, према албанским псеудонаучним пропагандистима, изграђени су на темељима ранијих „илирских цркава“. Неке од тих грађевина заиста су изграђене на већ постојећим темељима, али ови остаци су били део византијских цркава, јер су Метохија и Косово, заједно са другим областима југоисточне Европе и Медитерана, били део „Византијског комонвелта“.⁴⁴

⁴¹ N. Clayer, *Religion et nation chez les Albanais aux XIXe–XXe siècles* (Istanbul: Les Éditions ISIS, 2002) ; D. T. Bataković, “Kosovo à l’époque titiste: entre nationalisme et communisme”, *Les Annales de l’autre Islam*, vol. 7 (2000), 205–224.

⁴² Најеминентнији научник међу косовским Албанцима, оријенталиста Хасан Калеша, био је међу првима који су током 70-их година XX века осудили пропаганду етничке мржње у уџбеницима у Приштини и Тирани и у историјским делима написаним на албанском језику. Др Калеша, бојкотован од стране албанске косовске интелигенције, умро је неколико година касније под неразјашњеним околностима. Види: H. Kaleshi, “O seobama Srba sa Kosova krajem XVII i početkom XVIII veka, etničkim promenama i nekim drugim pitanjima iz istorije Kosova”, *Obeležja* VI/4, Priština, 1976.

⁴³ *Studime Ilire. Kuvendi i Studimeve Ilire* (Prishtina: Rilindja, 1978); *Albanians and Their Territories*, ed. Alex Buda (Tirana: 8 Nëntori, 1985); *The Truth on Kosova*, ed. K. Prifti (Tirana: Institute of History, Academy of Sciences of the Republic of Albania, Encyclopaedia Publishing House, 1993); A. Jakupi, “Origins and Motives of Serbian Myths in Kosovo”, *Eurobalkans*, no. 34-35 (Athens 1999), 21–27. На француском: R. Qosja, *La question albanaise* (Paris: Fayard, 1995). Новију и на озбиљним научним истраживањима засновану анализу представља: *Albania and the Albanian identities*, ed. A. Zhelyazkova (Sofia: International Centre for Minority Studies and Intercultural Relations, 2000); вид. такође: *Albanian Identities: Myth & History*, eds. S. Schwandner-Sievers and B. J. Fischer (London: Hurst & Co, 2002).

⁴⁴ Види: G. Subotić, *Art of Kosovo: The Sacred Land* (New York: Monacelli Press, 1998).

Резултати српске историографије, међутим, засновани су на проверљивим, веродостојним чињеницама. Поред многобројних писаних историјских извора, страних и домаћих, који потврђују српско присуство у области још од средњег века, постоје и хиљаду и три стотине српских цркава, манастира, споменика, тврђава, испосница и других археолошких локација.⁴⁵ Процес насилне промене етничког састава у јужној српској покрајини одвијао се од почетка XVII века, када су Албанци муслиманске вероисповести, уз подршку османских власти, почели да протерују православно српско становништво, тада већинско на Метохији, Косову и суседним крајевима. У расположивој историјској грађи, српског и иностраног порекла, тај процес је, такође, веома добро и исцрпно документован.

Што се албанских тврдњи тиче, не постоје релевантни докази било етничког или културног континуитета између античких Илира и модерних Албанаца: релевантни историјски извори из времена од VI до XI века остају потпуно неми по овом питању.⁴⁶ Већина топонима на Косову (укључујући и само име области), као и у Метохији, словенског су, односно српског порекла. Међутим, ништа од ових уверљивих доказа није било довољно да спречи стварање модерне албанске митологије, базиране на илирској теорији. Па ипак, ова теорија је недавно прихваћена од већег броја страних истраживача у често пристрасном, милитантном и бизарно страственом маниру, с циљем да се подрже сепаратистички планови косовских Албанаца и верификује њихово искључиво „право“ на територију јужне српске покрајине.⁴⁷

⁴⁵ Опширни српски и делом османски текстови налазе се у монументалној збирци грађе и сведочанстава: *Загужбине Косова: Сјоменици и знамења српског народа*, ур: А. Јевтић и Ж. Стојковић (Призрен: Епархија Рашко-призренска, 1987).

⁴⁶ *Ilyriens et Albanais*, ed. M. Garašanin (Belgrade: Académie serbe des Sciences et des Arts, 1990); Упореди: G. Jandot, *L'Albanie d'Enver Hoxha 1944–1985* (Paris: L'Harmattan, 1994), 25–26, цитира Алекса Буду, председника Албанске академије наука, поводом шест векова дисконтинуитета између Илира и Албанаца. О савременом периоду види и: *Studies on Kosova*, eds. A. Pipa and S. Repishti (Boulder & New York: Columbia University Press, 1984).

⁴⁷ Дело Ноела Малколма, наклоњено Албанцима, било је финансијски потпомогнуто и у већој мери дистрибуирано од стране „премијера“ владе из сенке косовских Албанаца у емиграцији, Бујара Букошија. Види: N. Malcolm, *Kosovo. A Short History* (New York: New York University Press, 1998). Види и критику коју је написао Алекса Вилас: “Imagining Kosovo: A Biased New Account Fans Western Confusion”, *Foreign Affairs* (Sept. 1998). Мање пристрасан али и даље некомплетан приказ историје Косова нуди: M. Vickers, *Between Serb and Albanian. A History of Kosovo* (London: Hurst & Co., 1988). На француском говорном подручју, пример ватрене подршке албанској позицији је: M. Roux, *Les Albanais en Yougoslavie. Minorité nationale, territoire et développement* (Paris: Editions de la Maison des Sciences de l'Homme, 1992). Преглед проалбанских политичких и научних ставова нуди: A. Di Lellio (ed.), *The Case for Kosovo: Passage to Independence* (London & New York: Anthem Press, 2006).

Док иза Срба, када говоре о свом праву на Косово, стоји историја, садашња демографска ситуација је апсолутно на албанској страни. Није стога изненађујуће да савремена албанска интерпретација историје Косова и Метохије нема, као и деценијама раније, много везе за историјском истином.⁴⁸ У питању је, несумњиво, историјски ревизионизам који, пројектујући савремену демографску слику и савремене политичке околности у ближу и даљу прошлост, има за циљ да историјски, и преко тога и „морално“, легитимише сепаратистичке тежње косовских Албанаца и да се, нагомилавањем псеудонаучне литературе супротстави свакој тврдњи, из прошлости или савременој, да Србија има било каква права, па чак ни историјска права на простор Косова и Метохије.⁴⁹ Коначни циљ, албанске и проалбанске „научне офанзиве“ био је да се обезбеди међународно признање за 10 887 квадратних километара јужне српске покрајине и да промовише, у складу с европским начелима да једна нација не може имати више држава – уместо несумњиво албанске, наводно нову нацију, „Косовара“.⁵⁰ Истовремено, Косово је било етнички готово у потпуности очишћено од Срба и других неалбанских заједница. Немилосрдно прогоњени од стране албанских екстремиста, незаштићени и лишени личне, правне

⁴⁸ Види анализу националистичких трендова у историографији косовских албанаца и у историографији у Албанији: Marco Dogo, “National truths and disinformation in Albanian-Kosovar historiography“, у: *Kosovo/a. Coexistence or Confrontation*, 35–39. Додатне информације о албанском национализму нуде зборници са неколико конференција које је објавила Српска академија наука и уметности: *Срби и Албанци у XIX и почетком XX века*, ур: В. Стојанчевић (Београд: САНУ, 1990); *Срби и Албанци у XX веку*, ур: А. Митровић, (Београд: САНУ, 1991); *Kosovo and Metohija. Past, Present, Future*, ed. Kosta Mihailović (Belgrade: SASA, 2006).

⁴⁹ Види: *Kosovo/a. Confrontation or Coexistence; Kosovo. Avoiding another Balkan War*, eds. T. Veremis and E. Kofos (Athens: Eliamep & University of Athens, 1998); *Kosovo. Six siècles de mémoires croisées. Les Annales de l'autre Islam*, vol. 7 (Paris: Inalco 2000). Види и: *Kosovo. Contending Voices on Balkan Interventions*, ed. W. J. Buckley (Grand Rapids, Michigan and Cambridge, UK: W. B. Eerdmans Pub. Co., 2000). За немачки поглед, углавном наклоњен Албанцима, види: *Kosovo/Kosova. Mythen, Daten, Fakten*, eds. W. Petritsch, K. Kaser and R. Pichler (Klagenfurt–Vienna: Wieser Verlag, 1999). Избалансиран италијански преглед међуратног и савременог периода: М. Dogo, *Kosovo. Albanesi e Serbi: le radici del conflitto* (Lungro di Cosenza: Marco, 1992). Избалансиран и прецизан поглед нуди: J. A. Dérens, *Kosovo. Année zéro* (Paris: Paris-Méditerranée, 2004). А. Troude, *Géopolitique de la Serbie* (Paris: Elipses, 2006) презентује читаоцима веома корисна поглавља посвећена Косову. Најновија детаљна анализа: Pierre Péan, *Kosovo : une guerre juste pour un État mafieux* (Paris: Fayard, 2013), посебно поглавље: “Desinformation et intimidation médiatique en temps de guerre, 161–178.

⁵⁰ „Косовар“ представља албански термин који означава искључиво косовске Албанце. Тако је потпуно погрешно, чак бесмислено, користити тај назив за друге заједнице на Косову, нпр: „Срби Косовари“ или „Бошњаци Косовари“, што би значило „албански Срби“ или „албански Бошњаци“.

и имовинске заштите, они су били након НАТО агресије из 1999. године, сведени на занемарљиву мањину. Број изгнаника – интерно расељених лица, био је, по подацима УНХЦР-а око 245.000 лица, од којих најмање 200.000 косовско-метохијских Срба. Процентуално, из јужне српске покрајине је, после успостављања администрације Уједињених нација (УН-МИК) протерано преко 60 % Срба, 66 % Рома и 70 % Горанаца, од којих се на просторе покрајине вратило тек 1–2 % интерно расељених лица.⁵¹ Самопрокламовано „новорођено“ (енг: *newborn*) Косово (2008), није нова држава, већ заправо друга албанска држава која се проширила у средњовековно средиште Србије.⁵²

ВИКИЛИКС ПРОТИВ ПОЛИТИЧКИ МОТИВИСАНОГ РЕВИЗИОНИЗМА?

Стереотипи настали у време империјалне доминације Аустроугарске монархије на Балкану, означили су сваку српску тежњу ка националном уједињењу, тежњу потпуно у складу са европским вредностима из XIX и раног XX века – као агресивну националистичку политику и као главни чинилац регионалне нестабилности. Ти стереотипи обнављани су у историографијама нација које су биле познате по лојалности Хабзбурзима (Хрвати) или које је Беч подржавао у њиховим територијалним споровима са Србијом (Албанци). У раздобљу између два светска рата, ови стереотипи су обнављани и промовисани као део пропаганде аустро-немачких елита како би прераспоредили одговорност за избијање Првог

⁵¹ *Crucified Kosovo. Destroyed and Desecrated Serbian Orthodox Churches in Kosovo and Metohija (June–October 1999)*, Gračanica: The Voice of Kosovo and Metohija, 1999. Додатна документација: В. Krstić (ed.), *Saving the Cultural Heritage of Serbia and Europe in Kosovo and Metohija*, Belgrade: Liber Press 2002; D. T. Bataković, “Surviving in Ghetto-like Enclaves: The Serbs of Kosovo and Metohija 1999–2007“, у: *Kosovo and Metohija. Living in the Enclave*. D. T. Bataković, ed. (Belgrade: Institute for Balkan Studies SASA, 2007), 255–267; *Rapport 2008 sur le Kosovo-Métochie du Collectif Citoyen pour la Paix au Kosovo-Métochie au Parlement européen avec le Groupe Indépendance et Démocratie* (Bruxelles : Groupe Indépendance et Démocratie, 2008).

⁵² Pierre Péan, *Kosovo: une guerre juste pour un État mafieux*, 284–320; D. T. Bataković, “Kosovo and Metohija. Serbia’s Troublesome Province“, *Balkanica XXXIX* (2008), 243–276; James Ker-Lindsay, *Kosovo: the Path to contested Statehood in the Balkans* (London: I. V. Taurus, 2009). О ужасној судбини Горанаца, муслимана и Словена који говоре српски, види: Н. Hasani, “Goranians: a respected Minority in Serbia: a persecuted Minority in present-day Kosovo“, у: *Minorities in the Balkans. State Policy and interethnic Relations (1804–2004)*, D. T. Bataković, ed. (Belgrade: Institute for Balkan Studies SASA, 2011), 311–322. О једнако тешком положају Рома на Косову види: *Abandoned minority : Roma Rights History in Kosovo* (Budapest: European Roma Rights Centre, 2011).

светског рата, са снажног германског савеза (главног изазивача првог сукоба светских размера) на Краљевину Србију, као наводног подстрекача агентата у Сарајеву.⁵³

Ратови за југословенско наслеђе донели су потребу да се „науком“ легитимизују и настајуће геополитичке реалности и да постулати, настали у старом али богатом арсеналу аустроугарских антисрпских стереотипа, нађу пут до западне историографије. Упркос неколико часних примера, историографска продукција је постала отворено наклоњена једној страни и једнострана; њен циљ није био да понуди непристрасну научну интерпретацију историјског наслеђа и савременог развоја, већ да прати и опрадава постхладноратовске политичке стратегије креиране с циљем да реорганизују читав посттитоистички простор на Балкану, и то на штету дугорочних српских националних интереса и легитимних аспирација српског народа у целини. Са антрополошке тачке гледишта је наглашено:

„Од 1991. године “срби“ су били колективно оптужени у медијима и осуђени као кривци због етничке нетрпељивости, присилног померања становништва, масовних силовања, масакра цивила, употребе заробљеничких логора и изазивања бескрајног таласа избеглица. Њиховим непријатељима су злочини опраштани, било због њихове пројектоване мале величине и слабости у поређењу са “србима“ [...] Имплозија Југославије је претворила “Србе“ у становништво без заједничке територије, с обзиром на то да је њихова улога „етничког лепка“ за југословенску федерацију више није била неопходна у политичкој имагинацији запада, предвођеног од стране САД, након 1999. године [...] Глобални медијски комплекс конструисао је авет “Срба“ као двоструко оријентализовану другост Запада на челу са САД, нацију која је осујетила тежње за независношћу других југословенских етничких група. Западни стратешки фантазам третирао је “србе“ као да су они мали Руси, непријатељска нација која културно и политички никада не напушта несварљиву карактеристику Оријента у Европи. Служећи као метафора за крваву прошлост коју права Европа покушава да заборави, ово православно хришћанско становништво је трансформисано у огледало које рефлектује пређашње трауме старог континента“.⁵⁴

⁵³ Види: Andrej Mitrović, *Serbia's Great War 1914–1918* (London: Hurst & Co, 2007); Frédéric le Moal, *La Serbie du martyre à la victoire, 1914–1918* (Saint Cloud: 14–18 Editions, 2008); D. T. Bataković (ed.), *Serbia in the Great War. Anglo-Saxon Testimonies and historical Analysis* (Belgrade: National Library of Serbia, 2014).

⁵⁴ Појам “срби“ написан малим словима, овде се употребљава као метафора за колективну кривицу, са учитаним стереотипима и предрасудама. Т. Longinović, *Vampires like Us: writing down „the serbs“* (Belgrade: Belgrade Circle, 2005), 14–15. Види и: Т. Z. Longinović, *Vampire Nation: Violence as cultural Imaginary* (Durham & London: Duke University Press, 2011).

Ова једнострана медијска перспектива постала је доминантна струја историографске интерпретације током 90-их и касније. Па ипак, преко публикација Викиликса и других тајних извора, поједностављена, црно-бела слика, како недавне тако и давне историје Срба, може бити поново процењена, овога пута проверљивим и веродостојним чињеницама, и у складу са освештаним начелима историјске науке. Недавни покушаји тумачења ратова у СФРЈ показали су да постоје веома велике разлике у ставовима између америчких историчара и историчара из региона, судећи према њиховим често сучељеним, чак опречним ставовима и тумачењима (*A Scholars' Initiative*).⁵⁵ Нажалост, недостатак напретка према непристрасној, академски заснованој интерпретацији догађаја и процеса из недавне прошлости југословенског простора, уз још увек распрострањено означавање Срба као искључивих криваца за све невоље у региону, знатно успорава тако пожељно помирење и мирну коегзистенцију између народа и држава широм Западног Балкана.

Dušan T. Bataković

NEW REVISIONISM AND OLD STEREOTYPES?
ON POST-1991 HISTORIOGRAPHY ON SERBS AND SERBIA

S u m m a r y

Reading through historical studies on Serbs and Serbia written during and after the wars of the Yugoslav succession (1991–1999) reveals many elements of a biased, one-sided narrative derived from various sources. This contribution looks at the ideological and nationalistic writings on “Greater Serbia”, “Greater Serbian nationalists”, “Serbian hegemony” produced by Croatian nationalists in interwar Yugoslavia and by Croatian Second World War émigrés, who were markedly anti-Yugoslav both in the monarchic and communist period and whose perspective has gained ground in Western Europe and the USA. These writings are often compatible with Albanian historiography produced under the Stalinist regime of Enver Hoxha. This simplistic and biased perception of the Serbs as endemic nationalists, communists and anti-Europeans, allegedly keen on establishing complete hegemony over other nations and minorities in Yugoslavia, has reappeared since 1991 not only in mass media but also in much of Western scholarship, strongly influenced by a black-and-white perspective on the dissolution of Yugoslavia. Such approach, fostered by some scholars from the former Yugoslavia, chime perfectly with the old stereotypes inherited from Austrian and German historiography on *Kriegsschuldfrage* which have found their way into American historiography in the post-1945 period. Many controversial inter-

⁵⁵ *Confronting the Yugoslav Controversies: a Scholars' Initiative*, C. Ingrao and T. A. Emmert, eds. (West Lafayette: Purdue University Press, 2009).

pretations (Noel Malcolm, Holm Sundhaussen, Tim Judah, James Gow, Robert Donia, Branimir Anzulovic, Stjepan Meštrović, Philip Cohen, Marcus Tanner, Sabrina Ramet etc.), have been designed to support some immediate political goals or geopolitical claims and have little to do with scholarship and intellectual rigour. Yet, many such works have become standard and wide-spread, albeit stereotyped, perception of the Serbs and their history in the Balkans.